

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО, СІМЕЙНЕ ПРАВО

УДК 347.122

І. В. Венедіктова

кандидат юридичних наук, доцент

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,

кафедра цивільно-правових дисциплін

завідувачка

майдан Свободи, 4, Харків, 61077, Україна

ОХОРОНЮВАНИЙ ЗАКОНОМ ІНТЕРЕС ЯК СКЛАДОВА ПРЕДМЕТА І МЕТОДУ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Статтю присвячено аналізу правової категорії «охоронюваний законом інтерес» як елемента, що визначає предмет і метод права інтелектуальної власності. Розглядається дуалістичний підхід до визначення методу права інтелектуальної власності і специфіка предмета права інтелектуальної власності. Робиться висновок про необхідність включення в коло суб'єктів права інтелектуальної власності носіїв охоронюваних законом інтересів.

Ключові слова: охоронюваний законом інтерес, право інтелектуальної власності, предмет і метод правового регулювання.

Відповідно до ст. 418 ЦК України право інтелектуальної власності — це право особи на результат інтелектуальної, творчої діяльності або на інший об'єкт права інтелектуальної власності, визначений законом. Право інтелектуальної власності становлять особисті немайнові права інтелектуальної власності та (або) майнові права інтелектуальної власності, зміст яких щодо певних об'єктів права інтелектуальної власності визначається ЦК України та іншими нормативними актами (ч. 2 ст. 418 ЦК України). Виходячи з положень законодавства та теорії права інтелектуальної власності, зміст майнових прав інтелектуальної власності як різновиду виключних прав складають правомочності на власні дії (можливість використання результату інтелектуальної, творчої діяльності або інших об'єктів, прирівняних до них за власним бажанням будь-яким способом, що не суперечить закону; можливість дозволяти або забороняти третім особам використання об'єкту права інтелектуальної власності) та правомочності вимоги (можливість вимоги від будь-якої особи не порушувати належні правоволодільцю права).

Право інтелектуальної власності варто визначати як виключні права і як різновид абсолютних прав, зі всіма об'єктивно характерними йому рисами, а саме: 1) усі права на об'єкти є результатами творчої праці, виникають незалежно від волі третіх осіб; 2) усі треті особи є пасивними

суб'єктами права. Вони зобов'язані утримуватися від неправомірних дій відносно нетілесних, нематеріальних результатів творчої праці (творів, винаходів тощо), так само, як відносно тілесних, матеріальних речей — об'єктів права власності; 3) до кожного із пасивних суб'єктів права можна заявити відповідні позови, якщо будуть вчинені протиправні дії відносно суб'єктів, яким належать права на об'єкти інтелектуальної власності.

Саме тому, що виключне право на об'єкти права інтелектуальної власності, які є результатом творчої праці, має три вищезазначені риси (які ґрунтуються на забороні стосовно третіх осіб), право на них складається з двох правомочностей: здійснювати використання та дозволяти використання. Ще Г. Ф. Шершеневич писав, що речові і літературно-художні, промислові права відносяться до розряду виключних і займають у системі цивільного права місце у відділі абсолютних прав, поруч з речовими [1, с. 366]. Юридичними об'єктами інтелектуальної власності є саме «право на твір», «право на винахід», «право на...», а не сам твір, винахід і т. п. об'єкти, «як такі». «Право на...» в тому розумінні, що той, кому воно належить, має право вимагати від усіх третіх осіб визначених дій, а саме: дозволяти — забороняти (негативне право — виключне право).

Система права інтелектуальної власності покликана забезпечувати, з одного боку, економічні інтереси володільців, створювачів об'єктів інтелектуальної власності, з другого — політичні цілі економічно розвинених країн, а з третього — інтереси суспільства. В останньому випадку інтереси авторів об'єктів інтелектуальної власності використовуються лише як публічний аргумент для подальшого посилення механізмів державного регулювання у сфері інтелектуальної власності. У сфері суміжних прав нехтування правами авторів є не менш розповсюдженою ситуацією. Інтереси музичного, кінематографічного, відеобізнесу превалюють над інтересами конкретних авторів, а у багатьох випадках — і виконавців творів. Така ж ситуація відбувається і у патентному праві. Видається, що розробка фундаментальних принципів системи інтелектуальної власності є одним із нагальних завдань вітчизняної науки. При цьому слід виходити з того, що дослідження проблем правового регулювання відносин у сфері інтелектуальної власності повинно здійснюватися з урахуванням основних трьох фундаментальних принципів, а саме: дуалізму права інтелектуальної власності; вичерпання права на розповсюдження об'єктів; обмеження права інтелектуальної власності для задоволення охоронюваних законом інтересів.

У правовій системі проявляється багатогранність її структури, що пов'язано, зокрема із застосуванням певних методів і принципів правового регулювання. Саме тому слід підтримати позицію відносно необхідності обговорення проблеми забезпечення балансу приватних та публічних інтересів, як однієї з основних задач права на сучасному етапі. Для сфери інтелектуальної власності це є, безперечно, актуальним, оскільки так чи інакше сфера творчої діяльності характеризується перетинанням приватних та публічних інтересів. При цьому, «обмеження сфери творчості та її правового регулювання повинні завжди бути виправданими, і виправданими вони можуть бути лише захистом публічного інтересу» [2, с. 327].

Для розвитку ринкових відносин у сфері інтелектуальної діяльності необхідним є не тільки ефективна реалізація права інтелектуальної власності, а й захист охоронюваних законом інтересів у цій сфері. Натомість, незважаючи на широке обговорення проблем права інтелектуальної власності, появу все більшої кількості наукових та навчальних праць, присвячених цій проблематиці, концептуальних досліджень у цивілістиці стосовно визначення місця та статусу феномена охоронюваного законом інтересу у праві інтелектуальної власності як єдиного елемента в системі цивільного права практично немає, і не лише у вітчизняній юридичній літературі.

Оскільки право інтелектуальної власності включається законодавцем в цивільне право, то можна припустити, що предмет і метод цивільного права співпадають із предметом і методом права інтелектуальної власності. Проте це не зовсім так. Специфічні відмінності проявляються в тому числі в охороні інтересів як ядра регулювання права інтелектуальної власності. Все це викликає необхідність розглянути предмет і метод інтелектуальної власності більш ретельно.

Інтерес у певній мірі визначає предмет і метод правового регулювання, у том числі і в цивільному праві. Приватні інтереси сторін у кожному конкретному правовідношенні, як правило, є протилежними. Збіг протилежних інтересів дає можливість їх взаємного задоволення, коли суб'єкти є юридично рівними в умовах диспозитивного правового регулювання. При цьому учасники суспільних відносин знаходяться в юридично рівному стані, мають широку автономію волі у виборі конкретного варіанта поведінки, є майново самостійними, що дає можливість саморегулювання в межах засад цивільного права, дозвільного типу правового регулювання, у якому привалюють законодавчі дозволи.

Оскільки вітчизняне цивільне право відноситься до пандектної правової системи, то критеріями виділення галузі є її предмет і метод. Предмет і метод цивільного права відрізняються від предмету і методу права інтелектуальної власності. Метод регулювання відносин, що виникають з приводу нетілесних об'єктів права інтелектуальної власності, не базується на юридичній рівності їх учасників, вільному волевиявленні та майновій самостійності. Класичний метод патентного права як підгалузі права інтелектуальної власності проявляється у 1) наданні державою лише визначеним нею особам (винахідникам тощо) тимчасової монополії (виключних прав) на використання ними певних нематеріальних благ на її території, які мають попит в умовах конкуренції і 2) встановленні державою для всіх третіх осіб заборони, і лише в окремих випадках дозволу, щодо використання даних благ без згоди осіб (ліцензіара). Саме тому у всіх інших випадках треті особи можуть використовувати певні матеріальні блага на її території лише за дозволом (ліцензією) особи-ліцензіара, який може приймати лише форму цивільного договору [3]. О. А. Міст вказує, що сучасне патентне право в об'єктивному сенсі є якісно своєрідною внутрішньо впорядкованою, хоча і неоднорідною за своїм характером, сукупністю норм, якими слід керуватися при створенні, визнанні, використанні технічних,

художньо-конструкторських і біологічних рішень [4, с. 9, 10]. Не заперечуючи неоднорідності відносин у сфері технічної творчості, О. А. Міст відзначає, що основу патентних правовідносин становлять майнові та особисті немайнові, пов'язані з майновими, відносини, тобто відносини, що тягнуть до предмета цивільного права [4, с. 10].

Разом із зазначеними підходами, в рамках цивілістичної природи права інтелектуальної власності в системі права висловлювалися інші думки. Так, М. В. Міронов та І. Е. Маміофа визначали винахідницьке право як систему норм, яка має тенденцію до виділення в самостійну галузь цивілістичного профілю подібно сімейному праву та житловому праву [5, с. 13]. До майнових і особистих немайнових відносин, які регулюються на основі рівності учасників цивільного обороту і мають своїм змістом економічне і духовне привласнення результатів технічної, художньо-конструкторської та селекційної творчості, тісно примикають відносини щодо визнання та кваліфікації заявлених технічних рішень [4, с. 10]. Ці відносини входять до структури предмета патентного права. Вони будуються на засадах влади і підпорядкування, однак їх не слід розглядати як предмет адміністративного права, а сам процес експертизи заявлених рішень як адміністративний за своєю природою [4, с. 10, 11]. І. Е. Маміофа довів, що експертиза є не адміністративним процесом, а процедурною стадією реалізації суб'єктивного цивільного права автора на визнання його науково-технічного досягнення і норми, що регламентують експертизу, є процедурними, які зустрічаються в будь-якій галузі права. Зазначені норми відносяться не до адміністративного права, а до тієї галузі, матеріальні норми якої обслуговуються даними процедурними нормами [6, с. 30–31]. Українська цивілістика включає в предмет цивільного права і право інтелектуальної власності, поширюючи на нього споконвічно приватно-правові методи правового регулювання. Близькою, до зазначеної, є точка зору Є. О. Суханова, який вважає, що між усіма видами виключних прав є принципова відмінність, яка обумовлює їх відокремлення як в системі цивільного права в цілому, так і в рамках виключних прав [7, с. 3].

Видається, що предметом права інтелектуальної власності є майнові та особисті немайнові відносини, що складаються між суб'єктами права та носіями охоронюваних законом інтересів щодо визнання певних нетілесних благ об'єктами авторського, суміжного, патентного та інших прав та їх використання (економічного й особистісного присвоєння). Традиційно, в праві інтелектуальної власності розглядаються лише суб'єктивні права, охоронювані законом інтереси весь час залишаються поза увагою як науковців, так і правозастосувачів. Але предмет права інтелектуальної власності складають і охоронювані законом інтереси, оскільки потенційні патентні користувачі й зацікавлені у використанні об'єктів інтелектуальної власності особи права не мають (до отримання їх за договором або судовим актом), а охоронювані законом інтереси у використанні завжди існують. Ця категорія охоронюваних законом інтересів не лише підлягає захисту, але й регулюванню. Так, охоронюваний законом інтерес проявляється в попередньому користуванні або в можливості використання і по-

ширення об'єкта інтелектуальної власності всім і кожному після визнання патенту або свідоцтва недійсними.

Особливістю методу права інтелектуальної власності є надання державою певним особам тимчасової монополії на використання відповідних нематеріальних благ (приватними виробниками товарів і послуг), який проявляється у встановленні державою для усіх третіх осіб заборони використання даних благ без згоди особи, яка має таку монополію (автор, ліцензіар). Правове регулювання відбувається за схемою: *заборона — дозвіл*. Заборона на використання об'єктів авторського і патентного права як ланка правового регулювання правовідносин у сфері права інтелектуальної власності виникає в силу прямої вказівки закону. Для об'єктів авторського права, права на нього виникають з моменту створення твору, з факту як такого. Необхідність у будь-яких діях з боку держави в цьому випадку відсутня. Для об'єктів патентного права заборона їх використання виникає не з моменту їх створення, а тільки після відповідної діяльності з боку держави за визнанням об'єкта, що заявляється патентоспроможним. Для виникнення суб'єктивних прав ніяких дій з боку автора (в авторському праві) і з боку винахідника (в патентному праві) на адресу третіх осіб здійснювати не потрібно. Замість зазначених осіб ці дії відбуваються за законом, шляхом встановлення презумпції загальної заборони використання результатів інтелектуальної, творчої діяльності усім третім особам. Дозвіл — це дія-дозвіл ліцензіара за розпорядженням правом на твір або правом на винахід або правом із винаходу, а також на інші об'єкти, в силу якого між ним та однією з третіх осіб виникають взаємні цивільні права та обов'язки і може настати відповідальність.

Патентні права можна розділити на дві групи: 1) права на патент (відносини заявник — патентне відомство) і 2) права з патенту (відносини ліцензіар — ліцензіат). Перша група відноситься до публічних (владних) відносин, які регулюються адміністративним методом. Юридична природа методу права інтелектуальної власності чітко відрізняється від методів цивільного права (юридичної рівності сторін, автономії волі), оскільки держава, як суб'єкт владних повноважень, надає (односторонній адміністративний акт держави) за певних обставин (критеріями патентоспроможності) приватну тимчасову патентну монополію суб'єкту цивільного права. У силу такого акту, підтвердженого документом, у суб'єкта цивільного права виникають виключні права на використання нематеріальних (нетілесних) об'єктів. Цей підхід підтримують і В. С. Дроб'язко, В. І. Жуков, С. Ю. Бурлаков. Саме з урахуванням специфіки методу в цивільних кодексах європейських держав немає розділу подібного книзі IV «Право інтелектуальної власності». Таким чином, книга IV ЦК України, з одного боку, містить норми публічного права, а з іншого, — норми приватного права. Права з патенту включають відносини, що виникають між особою (ліцензіаром), що має патент, тобто тимчасове монопольне право на використання відповідного матеріального блага і однією з необмеженого кола осіб, яка після отримання дозволу (ліцензії) від ліцензіара набуває статусу ліцензіата. Відносини між ліцензіаром і ліцензіатом регулюються договірним правом.

У теорії права існує проблема пріоритетності будь-якої однієї характеристики методу. Вбачається більш правильним для отримання повноцінного уявлення про метод права інтелектуальної власності, розглядати всі його відмінні ознаки в сукупності, не віддаючи першості будь-якій з них.

Серед основних рис методу права інтелектуальної власності в науковій літературі називають: порядок виникнення, зміни та припинення правовідносин; правове становище учасників правовідносин; характер встановлення прав і обов'язків сторін правовідносин, способи охорони прав і забезпечення виконання обов'язків.

Однак незважаючи на те, що у правовій науці традиційно виділяється така ознака методу, як характер встановлення прав і обов'язків сторін правовідносин, видається, що в цьому випадку має місце деяке змішання понять, а саме — характеру правових норм з порядком їх прийняття. За порядком видання норми права поділяються на централізовані і децентралізовані. Порядок прийняття норми ще не свідчить про її характер (імперативний або диспозитивний). Централізоване, децентралізоване, локальне регулювання співвідносяться з методом як причина і наслідок. Централізовані, децентралізовані за порядком прийняття норми можуть бути як імперативними, так і диспозитивними за своїм характером. Саме зміст прийнятих норм характеризує метод регулювання. У зв'язку з цим, можна сформулювати риси (властивості) методу права інтелектуальної власності наступним чином: 1) порядок виникнення, зміни та припинення правовідносин у сфері права інтелектуальної власності (правовстановлюючі, правозмінюючі і правоприпиняючі юридичні факти носять, найчастіше, договірний характер, за винятком, правовстановлюючих фактів в патентному праві); 2) правовий стан сторін правовідносин у сфері права інтелектуальної власності (рівність і підпорядкування); 3) порядок визначення прав та обов'язків сторін правовідносин у сфері права інтелектуальної власності (централізований або децентралізований); 4) характер норм права інтелектуальної власності (імперативний або диспозитивний); 5) способи охорони прав і забезпечення виконання обов'язків у правовідносинах у сфері права інтелектуальної власності є цивільно-правовими, але дуже дієвими можуть бути і адміністративно-правові способи.

Ринковим умовам економіки все більше відповідає договірний спосіб побудови стосунків між суб'єктами права інтелектуальної власності. Можна вважати, що однією з найважливіших рис методу права інтелектуальної власності на сучасному етапі все більш об'єктивно набирає поширення індивідуальне договірне регулювання відносин, що складає предмет права інтелектуальної власності.

Тим не менш, відносини у сфері інтелектуальної власності неможливо врегулювати винятково договірним методом, без втручання держави. У деяких випадках він поєднується, в інших — витісняється державно-владними приписами.

Метод права інтелектуальної власності полягає в поєднанні різних методів: тимчасової монополії, договірного методу, диспозитивного методу, імперативного методу. Диспозитивний метод регулювання відносин, що

отримав значне поширення в умовах переходу до ринкової економіки, передбачає наявність норм-рекомендацій; стимулюючих норм, адресованих суб'єктам суспільних відносин. Цей спосіб характеризує «м'яке регулювання» шляхом вказівки на бажане для держави поведження суб'єктів суспільних відносин. Оскільки охоронювані законом інтереси в певному сенсі є так званим «м'яким правом», то введення в предмет права інтелектуальної власності охоронюваних законом інтересів дозволяє пом'якшити, заповнити прогалини в праві без застосування аналогії закону або аналогії права. У сучасних умовах метод правового регулювання творчих правовідносин характеризується застосуванням методу тимчасової монополії та довірливого регулювання за умови дотримання гарантованого державою мінімуму прав. Втручання держави в регулювання відносин, пов'язаних із створенням, використанням результатів інтелектуальної, творчої діяльності обмежується, набуваючи характеру сприяння ефективній реалізації законних прав та інтересів суб'єктів права інтелектуальної власності.

Отже, предмет права інтелектуальної власності при визнанні деяких нетілесних благ об'єктами авторського і патентного права ширше, ніж предмет цивільного права в частині реалізації правовідносин з інтелектуальної власності. Патентне право включає відносини, які виникають між заявником, який вимагає від держави видачі охоронного документа (патенту, свідоцтва), і державою в особі патентного відомства. Такі відносини є публічними (владними) і підлягають регулюванню методом адміністративного права (влада-підпорядкування). Разом з тим, включення до предмету права інтелектуальної власності відносин з охорони законних інтересів, наближає предмет інтелектуальної власності до предмету цивільного права. Це зумовлено диспозитивністю права інтелектуальної власності у відносинах з використанням зареєстрованих об'єктів.

Неоднорідний склад предмета права інтелектуальної власності обумовлює імперативні та диспозитивні засади його методу. Проте співвідношення державно-владної та довірливої частин методу не залишається постійним. Часто в праві інтелектуальної власності застосовується довірливий метод правового регулювання. Праву інтелектуальної власності властива подвійна природа методу, яка обумовлена приватно-публічним характером даної підгалузі права.

Аналізуючи стан науки права інтелектуальної власності з питання співвідношення предмета та методу, їх взаємопов'язаності і взаємообумовленості, можна припустити, що право інтелектуальної власності використовує всі різновиди існуючих у праві прийомів і способів, властивих і іншим галузям права, виділяються особливості, які специфічні саме для галузевого методу. Такі ознаки в сукупності з предметом права інтелектуальної власності відокремлюють певну групу суспільних відносин в єдиному складному явищі — праві.

Список літератури

1. Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права (по изданию 1907 г.) / Г. Ф. Шершеневич. — М. : Фирма «СПАРК», — 556 с.
2. Потоцький М. Наукознавчі питання права інтелектуальної власності // Актуальні проблеми цивільного, сімейного та міжнародного приватного права (Матвеевські цивілістичні читання) : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, Київ, 16 вересня 2010 року. — К. : КНТ, 2011. — 472 с.
3. Жуков В. І. Книга IV Цивільного кодексу України: протиріччя та шляхи їх вирішення [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.cip.in.ua/r29822>.
4. Городов О. А. Патентное право : учеб. пособие. — М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2005. — 544 с.
5. Миронов Н. В., Мамяофа И. Э. Некоторые проблемы советского изобретательского права / Н. В. Миронов, И. Э. Мамяофа // Вопросы изобретательства. — 1985. — № 6. — С. 10–16.
6. Изобретательское право : учебник / под ред. Н. В. Миронова. — М. : Юридическая литература, 1986. — 224 с.
7. Гражданское право : учебник. — 2-е изд. / под ред. Е. А. Суханова. — М. : Бек, 1998. — Т. 1. — С. 630; Городов О. А. Право на средства индивидуализации: товарные знаки, знаки обслуживания, наименования мест происхождения товаров, фирменных наименований, коммерческих обозначений / О. А. Городов. — М. : Волтерс Клувер, 2006. — 448 с.

И. В. Венедиктова

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина,
кафедра гражданско-правовых дисциплин
площадь Свободы, 4, Харьков, 61077, Украина

ОХРАНЯЕМЫЙ ЗАКОНОМ ИНТЕРЕС КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ПРЕДМЕТА И МЕТОДА ПРАВА ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ

Резюме

Статья посвящена анализу правовой категории «охраняемый законом интерес» как элемента, определяющего предмет и метод права интеллектуальной собственности. Рассматривается дуалистический подход к определению метода права интеллектуальной собственности и специфика предмета права интеллектуальной собственности. Делается вывод о необходимости включения в круг субъектов права интеллектуальной собственности носителей охраняемых законом интересов.

Ключевые слова: охраняемый законом интерес, право интеллектуальной собственности, предмет и метод правового регулирования.

I. V. Venedictova

INTEREST PROTECTED BY LAW AS AN ELEMENT, WHICH CAN DETERMINE THE OBJECT AND THE METHOD OF INTELLECTUAL PROPERTY LAW

Summary

This article is devoted to the legal category of «interest protected by law» as an element, which can determine the object and the method of intellectual property law. Analyzes a dualistic approach to define the method of intellectual property law and the specific of the object of intellectual property law. Made a conclusion about necessity of inclusion to the subjects of intellectual property law the bearers of interests protected by law.

Key words: interest protected by law, intellectual property law, object and method of legal regulation.